Kedd, 2005. szeptember 27. 15:49
Kurcz Béla írása

A karakánság pere
HARASZTI DARABBÉRE A BÍRÓSÁGON

Ma már kevesen tudják, milyen lehetett egykor koncepciós kirakatper főszereplőjének lenni. Harminc esztendeje, 1973 májusában Haraszti Miklós letartóztatásával vette kezdetét az utolsó "íróper", a Darabbér című szociográfia kézirata miatt. A szerző vesszőfutása már korábban elkezdődött, s a rendszerváltásig tartott.

"A Haraszti-ügy komoly megütközést keltett a magyar értelmiségi körökben. 1958 óta ez az első eset, amikor valakit véleménye miatt állítanak bíróság elé" - adta hírül az Unitá 1973 októberében, miután a honi sajtóban egyetlen sor sem látott napvilágot az akkor már fél esztendeje kirobbant Darabbér-botrányról.

A világsajtó szemfülesen és szívósan követte az eseményeket. Az AFP már 1973. június 4-én tudatta: Haraszti Miklós 28 éves költőt és írót felforgató tevékenység vádjával ismét letartóztatták. Ennek oka egy kéz alatt terjesztett könyv, amelyet betanított munkásként szerzett tapasztalatairól írt. A Die Presse szeptember 25-én arról tudósított: tíz év után ismét író ellen indul per Budapesten, akinek "a szocialista rendszer elleni izgatást" vetik a szemére. Harasztinak Darabbér című kinyomatlan munkájáért kell felelnie.

A Darabbér-per ítéletében kimondták: "A vádlott már 1970-ben azon az álláspontón volt, Magyarországon kiváltságos osztály van hatalmon, amely nem érzékeli a dolgozó emberek problémáit. Az ügyészség figyelmeztette érte, jól tudta tehát, mit cselekszik." Vajon akkor kezdődött Haraszti vesszőfutása, amely 1989 márciusáig eltartott? Vagy korábban, amikor a tekintélyellenes baloldaliság nagy évében (1968) először zárták ki az egyetemről, s helyezték rendőri felügyelet (ref) alá?
- Igazság szerint, ha a represszió nézzük, 35 éve kezdődött. Már a hatvanas években, harmadéves diákként és ifjú költőként ref alá helyeztek, aztán 1970-ben volt az első letartóztatásom, izgatás vádjával. Háromnapi Gyorskocsi utcai magánzárka, amely ugyan Btk. 60-as megszüntetéssel zárult, de egyúttal az ország minden egyeteméről való végleges kizárással és új reffel ért véget. Ezt a Dalos Györggyel kifundált első magyar "civil engedetlenségi" akciónk követte 1971-ben. A "nagy éhségsztrájkkal" (25 nap Baracskán), amikor megtagadtuk a ref betartását, tiltakozásul a kulturális életben alkalmazott rendőri eszközök ellen. A Darabbéres letartóztatáskor (1973. május) bevetett 15 napos "taktikai éhségsztrájkom" azért vált sikeressé, mert az előző tiszteletet parancsolt. Így szabadlábon védekezhettem. Aztán jöttek a szamizdat évtizedei. 1988. március 14-én és 15-én tartóztattak le utoljára - foglalja dióhéjba "életrajzát" Haraszti Miklós, a szamizdatmozgalom egyik alapítója, a Beszélő szerkesztője, a Szabad Kezdeményezések Hálózata alapító tagja, volt szabad

demokrata országgyűlési képviselő és ügyvivő, ma az MTV kuratóriumának SZDSZ-es delegáltja.

Szigorló bölcsészhallgatóként 1970-ben "politikai magatartásáért" helyezték újra rendőri felügyelet alá, az Új Írásban megjelent Che vers miatt.

A Darabbér helyszine...Kapott is számos lelkes meghívást költői estekre, egyetemi és gimnáziumi önképző diákkörökbe, ahol az 1968-as prágai bevonulással kapcsolatban is szájkosár nélkül tálalta véleményét. Akkor is rajtavesztett. Rejtett mikrofonnal csalták tőrbe a BM-esek. Akkori letartóztatását három nappal megúszta, mert nem tudtak ellene épkézláb izgatási perre valót összetákolni (még a Sorbonne mintájára általa szervezett "összdiákgyűlés" vétkével tetézve sem), de mindez elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy még diplomaosztás előtt páros lábbal rúgják ki az ELTE-ről, s újra ref alá helyezzék. Ezután nyújtott be szinopszist a Magvető Kiadóhoz egy riportkönyvre, majd a Vörös Csillag Traktorgyárban helyezkedett el. Kezdetben a munkadarabokat kísérő zsírpapírra, a füle mögött tartott ceruzával jegyezte fel tapasztalatait.

Mire megszületett a mű, a Btk. 127. cikkelye alapján izgatással vádolta meg az ügyészség, mert szociográfiája - a bíróságon elhangzottak szerint - alkalmas volt arra, hogy "gyűlöletet ébreszszen a Magyar Népköztársaság törvényes államrendje ellen". S mivel "számos" példányban terjesztette a kéziratot, a 127. cikkely minősített esete forgott fenn, ez 2-től 8 évig terjedő fegyházzal fenyegetett.

Tény: Haraszti riportkönyve először tudósított öncenzúra nélkül a "szocialista nagyipar" életéről.

A vádirat szerint "uszító gúnyiratnak" minősülő Darabbér a hetvenes évek munkásságát kiszolgáltatottságában a gyarmatosítás első évtizedeinek bennszülöttjeihez hasonlította, az állampárt és a szakszervezet tisztségviselőit, a gazdasági vezetést pedig azzal vádolta: munka nélkül akarnak jövedelemre szert tenni, ezért agyondolgoztatják a kétkezi melóst - ismerhetők meg a tények Betlen János emlékezete alapján íródott tudósításából. Ugyanis sem papírra rögzíteni, sem magnóra venni nem lehet a bíróságon elhangzottakat.

Az első tárgyalást, amelyen a magyar félmúlt három nagyasszonya, Károlyi Mihályné, Rajk Júlia és Duczynska Ilona is tüntetőleg megjelent, a bírónő betegségére való hivatkozással napolták el.

A második első fordulót 1973 októberében tartották a Fővárosi Bíróságon.

Haraszti szerint az ügy "szoft koncepciós pernek" indult. A posztsztálinista disszidensperek hagyományaihoz híven itt már nem ártatlan embert ítéltek el, mivel a mű tagadhatatlanul elkészült, s kétségtelenül olyan szándékkal, amilyet a vádirat tulajdonított neki. Az sem számított, hogy csak kéziratról volt szó, mert csupán 1989-ben törölte el az izgatási paragrafus ama kitételét a törvény, hogy a szándékot (is) bünteti. S hogy a szándék alkalmas volna-e az

államrend, a szocialista ideológia elleni izgatásra - az nem volt szakértői kérdés.

Haraszti szerint a vádlott - és a tanúk listája - üzenet volt a társadalomnak. Személyük szociológiai precizitással volt "körbelőve". "Csokorba válogatták" a valójában csak 1977-ben, a Charta aláírásakor hivatalosan színre lépő demokratikus ellenzék színe-javát. A per másik célja a szamizdat elfojtása volt, a sokszorosítás megelőzése precedensper útján. Az ítéletnek kellett volna kimondania, hogy az elutasított kézirat terjesztése példányszámától függetlenül rosszindulatú cselekménynek minősül. Ez szemben állt minden európai szabállyal. Inkább az izgatta őket, akkorra már megindult a Szovjetunióban a szamizdatozás. Elkezdődtek a perek, kiderült, mekkora visszhangja van ennek Nyugaton.

- Azért voltam jó alany erre, túl a könyv tartalmán - érvel Haraszti -, mert tudatosan terjesztettem a kéziratot. Bár nem én voltam az első fecske. Kis János, Bence György, Márkus György Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan? című műve már kézről kézre járt. De ez még pártból való kizárásuk, a "filozófusper" előtt történt.

A tanúk meghallgatásakor valamennyi íróember elmondta: ezerszer előfordul, hogy kéziratot "terjesztenek" a pályatársak között, különben aligha lenne lehetséges, hogy javítsanak a készülő művön. Magyarország túl volt már azon, hogy a "visszasztálinizáló" gyakorlatot el lehessen fogadtatni a bírósággal. Kénytelenek voltak valóságos tanúkat meghallgatni, akik valódi kérdésekre válaszoltak.

A Darabbér a tényirodalom szintjén söpörte le a reform ellenzékének munkásságra hivatkozó demagógiáját. A "filozófusper" Lukács-tanítványainak esélyük sem volt arra, hogy elméleti munkásságukkal oly mélyen sértsék a "munkásellenzék" érdekeit, önérzetét, mint Haraszti szociográfiája.

"Erre a perre ráadásul Kádárt is könnyebb volt rávenni - vélekedik Révész Sándor Aczél és korunk című monográfiájában -, mert Kádár mindig azon az álláspontón volt, amíg az értelmiségiek a saját körükben fortyognak, olyan nagy bajt nem okozhatnak, hogy mártírrá kellene őket tenni, de ha a munkásokhoz közelednek, nincs pardon." Ennek ismeretében húzta ki Haraszti a gyufát, amikor marósként 1970-ben átlépte a traktorgyár kapuját, s elszánta magát a "felforgató tevékenységre". Vagyis, miközben ref alatt volt, "a munkásosztály soraiba behatolva óhajtott ellenséges propagandát kifejteni". Mely ráadásul a Magvető Kiadóval kötött szerződés alapján történt.

Bár a 13 tanú mindegyikét a vád idéztette meg, a védelem tanúivá váltak. Köztük Hegedűs András volt miniszterelnök, a (kézirat)csempészet címén kezdetben vádlott-társsá nyilvánított Konrád György, Szelényi Iván, Mészöly Miklós, Eörsi István, Nyerges András, Szentjóby Tamás, Harasztival az éhségsztrájkrekord-kísérletet felállító Dalos György, valamint Máriássy Judit kritikus és Bacsó Péter filmrendező. Tóth Károlyné bírónő az iránt érdeklődött, tisztában voltak-e azzal a kézirat olvastán, hogy nem jelentethető meg a mű. Egyik tanú sem találta felforgatónak a könyvet.

A második fordulót 1974 januárjában tartották, s ekkor a pótnyomozás eredményéről is beszámolt a bíróság. Galambos ügyész váltig hajtogatta: "A legerélyesebben el kell ítélnünk

azokat, akik a szabadság zászlaja alatt szántszándékkal rágalmazzák a Magyar Népköztársaság intézményeit. Éppen azon munkások érdekében kell elítélnünk őket, akiket a vádlott kizsákmányoltaknak szeretne beállítani..."

A védelemnek és a vádnak egy volt a célja: a "törvényesség védelme". Itt azonban útjaik el is váltak. A vád arra a vélekedésre épített, hogy a vádlott magatartása veszélyes a társadalomra. A védelem szerint a társadalmat az veszélyeztetné, ha a bíróság magára vállalná az írók munkásságának értékelését - adta meg a védőbeszéd alaphangját Kaczián Loránd. Haraszti szerint ügyvédje swifti kuncogással csúfolt kultúrpolitikát, rendőrséget, értelmiséget, vádlottat. "Zavarban volna a védelem, ha a szerző olyan emberek között köröztette volna kéziratát, akikből a mű érzékenyebb reakciókat válthatott volna ki, például diákok vagy munkások között. Szerencsére azonban kulturális életünk nem tönkrement üzem, hanem egészséges alkotóközösség. A védelem aggódik, hogy a nyomozóhatóság földalatti irodalom veszélyétől tart. De hát nem zárja-e ki a veszélyt a kormányzat és a kulturális élet közötti összhang?" - ismerhetők meg az ügyvéd szavai a Népszabadságban 1998-ban megjelent nekrológból, amely azt állította, hogy az ügyvéd akart és mert nyerni egy politikai perben. Nagymértékben neki köszönhető, hogy ez lett az utolsó íróper Magyarországon. A hetvenes évek értelmisége már szabadlábon köröztethette kéziratait.

Konrád és Szelényi a Haraszti-per nyomán határozta el, hogy tervezett könyvüket (Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz) nem lehet olyan normák szorításában papírra vetni, hogy az meg is jelenjen, hanem teljes őszinteséggel, öncenzúra nélkül, titokban fogják megírni, s Nyugatra csempészni. Elhatározásukat tett követte, azt pedig a letartóztatás és a fellelhető kéziratmásolatok elkobzása. De a Haraszti-per fiaskója után őket már nem állították bíróság elé.

Az utolsó szó jogán Haraszti kijelentette: az igazság nem lehet államellenes izgatás. Végül nyolc hónap felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték. A bíróság elrendelte a Darabbér kilenc, Haraszti letartóztatásával egy időben fellelt példányának elkobzását. A szerző kétszer tízes szériát gyártott indigóval, titokban, kölcsönzőből kivett masinán kalapálva a billentyűket, de mások tovább gépelték a per után.

A Darabbér - miután Hans Magnus Enzensberger Budapesten járva egyszerűen zsebre vágta, s úgy vitte ki külföldre - 1975-ben jelenhetett meg nyomtatásban Nyugat-Berlinben, a Nobel-díjas Heinrich Böll előszavával, s hivatalosan - 15 külföldi kiadás után - 1989-ben először (és eddig utoljára) Magyarországon is. A szerző ma úgy tartja: riportkönyvét "a munkásosztály a paradicsomba megy" mítosz leleplezésének szánta. Maga a mítosz volt a célpont. És a Magvető teljhatalmú ura, az Aczél-káder Kardos György is észlelte, hogy a szocializmus mítosza lepleződik le. Sőt: sommásan szögezte le megsemmisítő véleményét: "a szocializmus legádázabb ellenségei sem jutottak ilyen messzire".

A Charta '77 aláírása után - külföldi nyomásra - kapta meg élete első nyugati kilépőjét Haraszti. Ösztöndíjasként bebarangolta Európa nyugati felét, átrándult az USA-ba is, learatva a siker babérjait és a szerzői jogdíjakat. Az önkéntes száműzetés három esztendeig tartott. Kitört rajta az emigrációs betegség. A végső döntésig gőzerővel építette az ellenzék kinti kapcsolatait, s az emigráció adakozásából sokszorosítógépeket vásárolt, megszervezve hazacsempészésüket. Jöttek a szamizdatos évek, a Beszélő szerkesztése. Esszéi közt a legnevezetesebb a Kései

bevezetés a kádárizmusba, amely a Demszky-féle AB Szamizdat Kiadó első kötete volt a nyolcvanas évek elején. Megjósolta: még abban az évtizedben vége lesz az utolsó konszolidálható kommunizmusnak Magyarországon. Megélhetésnek maradt a ruhafestés, a fordítói négermunka, dalszövegek írása.

Haraszti perében 1956. után először mondatott ki: vannak tilos gondolatok. Ám sikerült elérni, ezután már nem indítottak bírósági eljárást kéziratterjesztésért.

- Fontos volt szabadlábon védekezni, hogy összeköttetésbe léphessek a tanúkkal, s meg lehessen szervezni, hogy egy nem radikális, de határozott álláspontot képviselve szembemenjenek a váddal. Meg is tették valamennyien - mondja visszatekintve. - Győzelem volt, hogy nyolc hónap felfüggesztettre ítéltek, hiszen az ügyész 2-8 évi fegyházat kért. Tudtam, hogy ez a karakánság pere lesz. A tanúk karakánságáé.

http://www.168ora.hu/cikk.php?id=752&print=1